

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال یازدهم، شماره دوم (پیاپی ۴۰)، تابستان ۱۴۰۱

شاپای چاپی ۲۳۲۲-۲۱۳۱ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

مقاله پژوهشی

صفحات ۷۲-۵۱

اثرات مهاجرت بر تحولات اقتصادی مناطق روستایی پیراشهری تهران

فضل‌اله اسمعیلی؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

فاطمه عزیزی؛ دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مهدي خداداد؛ کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۱/۱۹

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۲۰

چکیده

روستاهای کلان‌شهرهایی از جمله تهران، با توجه به موقعیت نسبی، مهاجرپذیر بوده؛ و پیوسته مهاجرت بر تحولات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی روستاهای پیراشهری این کلانشهر تأثیرگذار است. در این راستا، یکی از مهمترین تحولات در روستاهای پیراشهری تهران با تمرکز بر مهاجرت، تحولات اقتصادی می‌باشد. در این بین، هدف پژوهش حاضر، سنجش تحولات اقتصادی و پیامدهای حاصل از مهاجرت در روستاهای پیراشهری کلانشهر تهران است. روش تحقیق در پژوهش حاضر ترکیبی، حاصل از روش‌های کمی و کیفی است و برای گردآوری داده‌ها از روش‌های پرسشنامه‌ای و مصاحبه کمک گرفته شده و در بخش کمی با توجه به حجم جامعه آماری ۹۵۹۱ خانوار، حجم نمونه خانوارهای مورد پرسشگری بر پایه فرمول کوکران برابر ۳۸۰ خانوار تعیین شد و در بخش کیفی نیز، حجم نمونه نخبگان مورد مصاحبه با روش نمونه‌گیری هدفمند ۳۶ نفر تعیین شد. یافته‌های تحقیق در بخش کمی پژوهش نشان داد که شاخص تولید با میانگین ۲/۲ و شاخص اشتغال با میانگین ۴/۱۳ به ترتیب بیشترین و کمترین تأثیر را از اشتغال پذیرفته است. همچنین نتایج در بخش کیفی پژوهش نیز نشان داد، مهاجرپذیری موجب رویه شدن سفرهای روزانه برای اشتغال، متنوع شدن الگوی درآمدی روستا، سرمایه‌ای شدن زمین و مسکن روستا، تحول در بنیادهای تولیدی روستا و رخنه بی‌انگیزی در اشتغال به فعالیت‌های کشاورزی شده است.

واژگان کلیدی: روستاهای پیراشهری، مهاجرت، اثرات اقتصادی، تهران.

(۱) مقدمه

جهان امروز، عرصه رخدادها و تحولات بی‌وقفه و دامنه‌دار است (افراخته و حجب‌پور، ۱۳۹۶: ۴۸). در این بین پدیده مهاجرت نیز یکی از همین تحولات است که از گذشته‌های دور تاکنون ما شاهد این موضوع هستیم و حالت ایستایی برای آن وجود ندارد و مدام در حال تغییر و تحول است. به بیان دیگر در تعریف از مهاجرت بر سه معیار زمان، فاصله و انگیزه مهاجرت اشاره می‌شود. افزون بر این، مهاجرت به عنوان یک تغییر دائمی یا نیمه دائمی در محل سکونت تغییرات اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی را ایجاد می‌کند. بشر از بدون حیات تا امروز برای رفع نیاز و امکانات بیشتر همیشه در حال مهاجرت بوده است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۱۷۳). مهاجرت یکی از پدیده‌های جمعیت‌شناسی و یکی از جنبه‌های تحلیل جمعیت است، پدیده‌ای که به نقل و انتقالات سکونتی انسان از مکانی به مکان دیگر مربوط می‌شود. مهاجرت نقش بسیار مهمی در کاهش فقر و آسیب‌پذیری در خانواده‌های کم درآمد بازی می‌کند؛ مردم به دلایل مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، بلایای طبیعی و غیره زادگاه بومی خود را ترک می‌کنند. لذا تاکنون در کشور ما اغلب مهاجرت‌ها از روستاها به شهرها بوده، ولی در سال‌های اخیر شاهد بازگشت مهاجران از شهرها به سوی روستاها است. لذا به نظر می‌رسد در سال‌های اخیر آهنگ این مسئله شدت و رشد بیشتری به خود گرفته است (علی بابایی و جمعه‌پور، ۱۳۹۵: ۹۲).

مسئله مهاجرت به صورت مهاجرت از روستا به شهر، از شهر به روستا یا از روستا به روستا یا از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ در اکثر جوامع اتفاق می‌افتد. از آنجمله هر گونه برنامه‌ریزی و آینده‌نگری در نواحی روستایی با ساختار جمعیت به طور مستقیم و غیرمستقیم ارتباط پیدا می‌کند، شناخت تحولات اقتصادی مناطق روستایی اهمیت به‌سزایی دارد (آذر و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۰). استان‌های مازندران، تهران، گیلان، بوشهر، گلستان، خراسان رضوی و کرمانشاه به ترتیب بیشترین مهاجرت معکوس (روستاهای پیراشهری) را در بین استان‌ها دارند (نصیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴). به سخن دیگر علاوه بر جریان غالب مهاجرت از روستا به شهر و از شهرهای کوچک به بزرگ، طی دهه‌های اخیر جریان وارونه مهاجرت از شهرها خصوصاً کلان‌شهر به نواحی روستایی پیراشهری شکل گرفته است که با نام مهاجرت معکوس یا کوچ بازگشتی معرفی می‌گردد (قاسمی، ۱۳۹۳: ۲۰۰)، که یکی از معضلات آن طی سال‌های آتی، افزایش تراکم جمعیت در روستاهای حاشیه شهر و برخورد فرهنگ‌های شهری و روستایی منجر به رواج آداب و رسوم شهرنشینان در میان روستانشینان شده است (افراخته و حجب‌پور، ۱۳۹۲: ۱۶۰). افزون بر این به علت مسائلی همچون گرانی زمین و مسکن در شهرها، کمبود اشتغال، تورم، باعث گرایش حاشیه‌نشینان شهری و مهاجران به سمت روستاهای نزدیک به شهر و پیراشهری می‌شود. در واقع افزایش سریع شهرنشینی و توسعه کارکردهای اجتماعی و اقتصادی شهرها موجب شده تا شهرها مرزهای سنتی خود را پشت سر گذاشته و به سوی روستاهای پیراشهری خود پیشروی نمایند (طالشی و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۹-۹۴).

پر واضح است مفهوم پیراشهری در کشورهای در حال توسعه، به مناطق به تازگی شهرنشین شده واقع در حاشیه‌های شهرها، که محل اتصال حومه به شهر تلقی می‌شود (MCGREGOR, et al, 2006: 14). از یک چشم‌انداز اروپایی، نواحی پیراشهری غالباً به عنوان نواحی مختلف نحت نفوذ شهر، اما با مورفولوژی و ریخت‌شناسی روستایی، در نظر گرفته می‌شود (Caruso, 2015: 131). روستاهای پیراشهری می‌تواند صرف‌نظر از ناپایداری‌اش، گونه جدیدی از شکل‌گیری یک منظر دائمی شهری باشد. افزون بر این، توسعه ضرورتاً محدود به توسعه کالبدی و صرفاً با ویژگی‌های شهری نیست، بلکه اغلب با ظهور فعالیت‌های شهری در مناطق روستایی مثل مزرعه‌داری از سر سرگرمی و خانه‌های دوم شخیص داده می‌شود (Briquel and Collicard, 2015:19-40, Caruso, 2015: 131).

در این راستا، در سال‌های اخیر همواره شاهد جمعیت‌پذیری و رشد مهاجرت‌ها به سمت مناطق روستایی پیراشهری در تهران هستیم. و مهاجرت معکوس به سمت روستاهای پیراشهری تهران می‌تواند یک مکانیزم متعادل‌کننده‌ای را به وجود آورد که از طریق آن نیروی کار انباشته را به بخشی از نیروی کار کمتری دارد انتقال دهد، و با بهبود زمین کشاورزی در بخش‌های روستایی و با ایجاد محیطی اجتماعی و اقتصادی برای مالکان روستایی، منطقی است جوانان روستایی در موطن خود بمانند و فعالیت‌های تولید-درآمد در انجام انجام دهند، بنابراین با تقویت منابع انسانی (که جزء اصلی از فرایند توسعه روستایی است)، گسترش تولید کشاورزی، بهبود بازار کار، ایجاد درآمد و سرمایه‌گذاری توسط بخش خصوصی و غیره (قاسمی اردهایی و ثوابی، ۱۳۹۸: ۲۰۰). می‌توان باعث رشد و توسعه مناطق روستایی پیراشهری تهران شد.

بنابراین پژوهش حاضر با تاکید بر شاخص‌های پایداری اقتصادی مرتبط با مهاجرت که عبارتند از: درآمد، سرمایه، تولید، کاهش انگیزه کار در بخش کشاورزی، اشتغال، تنوع بخشی به اقتصاد روستا، اثرات مهاجرت را در زمینه‌های فوق در روستاهای پیراشهری در منطقه کلان‌شهری تهران مورد بررسی و ارزیابی دقیق قرار می‌دهد. تا بتوان با شناخت هر چه بیشتر پیامدهای مهاجرت با هدف محدود ساختن بازخوردهای منفی آن و بسط منافع حاصله به روستاهای دارای شرایط مشابه در جهت بهبود وضعیت اقتصادی روستاها گام برداشت. با توجه به اهمیت موضوع، به ویژه در مناطق کلان‌شهری و ضرورت مطالعه آن، پژوهش حاضر بر این سوال اساسی بنیان نهاده شده است که: "ورود مهاجران چه نتایج و پیامدهایی را در بعد اقتصادی روستاها به دنبال داشته است؟"

۲) مبانی نظری

پیامدهای زیست‌محیطی، اجتماعی و فضایی راهبردهای سنتی موجب شکل‌گیری رویکرد همه‌جانبه در مورد توسعه شده و ایده پایداری توسعه یا توسعه‌پایدار اولین بار توسط خانم باربارا واردگر اواسط دهه ۱۹۷۰ مطرح شد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۷۸). امروزه، هیچ راهبرد توسعه‌روستایی یا منطقه‌ای نیست که پایداری را جزو اهداف خود قرار ندهد؛ لذا پایداری هدف است و توسعه پایدار مسیر رسیدن به آن

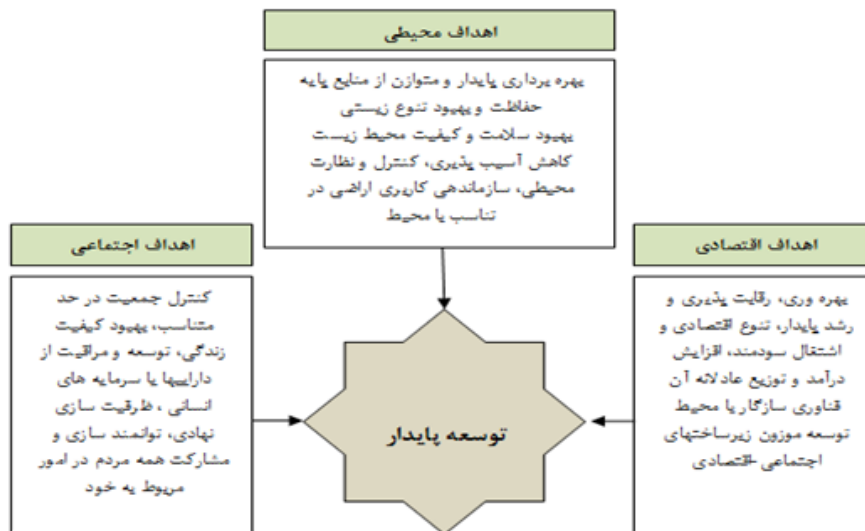
*.B.Ward

محسوب می‌شود. ما با استفاده از واژه‌هایی که در کمیسیون برانت‌لند استفاده شد، توسعه‌پایدار را "توسعه‌ای که نیازهای حال را بدون این که به توانایی آیندگان در برآوردن نیازهایشان لطمه وارد سازد"، تعریف می‌کنیم. سند چشم‌انداز چلتن‌هام* توسعه‌پایدار را یک فرآیند پویایی می‌داند که همه مردم بتوانند توان بالقوه خود را شناخته و به منظور بهبود کیفیت زندگی که به طور همزمان در جهت حفاظت و افزایش سیستم‌های حمایت از زندگی در زمین است؛ تلاش کنند (موزلی، ۱۳۸۸: ۲۳). اگر چه "پایداری" در توسعه مورد پذیرش همه است، لیکن در اصول و ویژگی‌های آن اتفاق نظر وجود ندارد؛ ولی مناسب‌ترین تعریف پایداری در سه واژه "پایدار" به مفهوم استمرار بدون از دست دادن، پروراندن، اجازه دادن به رشد و ترقی، "توسعه" به مفهوم بهبود یا پیشرفت شرایط و وضعیت، "اجتماع محلی" گروهی از مردم که زندگی و تعامل در یک حوزه جغرافیایی ویژه دارند؛ بیان شده است (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۰۵). از این رو مفهوم توسعه‌پایدار را می‌توان استمرار بخشی در رویکرد مفاهیم توسعه‌ای دانست که در بستر منابع مالی، طبیعی و انسانی سعی دارد تا ضمن گسترش بهبود سطح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، توسعه پایدار انسانی را نیز ممکن گرداند. بهبود در سطوح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی همگام با التفات به حقوق آیندگان و عدالت اجتماعی برای باشندگان، هدف توسعه‌پایدار به حساب می‌آید (محمودی نژاد و همکاران، ۱۳۸۶: ۵۷-۵۶). همانطور که شکل ۱ مشاهده می‌شود؛ توسعه پایدار بر آن است تا از طریق توسعه اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری محیطی جامعه انسانی را به سوی دنیایی خوب، زیست‌پذیر و دوام‌یافتنی رهنمون سازد. در این معنا، هسته مرکزی مفهوم پایداری، بر حفظ و نگاهداشت "ذخایر سرمایه‌ای" استوار است و در حقیقت توسعه‌پایدار چیزی جز حفظ ذخایر سرمایه‌ای چون سرمایه انسانی، اجتماعی، طبیعی و اقتصادی نیست (پور طاهری و همکاران، ۱۳۸۸: ۳).

در قلب توسعه‌پایدار ایده ساده اطمینان از کیفیت مطلوب زندگی برای نسل حاضر و برای نسل‌های آینده است. از این رو در آن واحد چهار هدف همزمان را در بر دارد: پیشرفت اجتماعی که نیازهای همه افراد را به رسمیت بشناسد، حفاظت موثر از محیط زیست، استفاده منطقی از منابع طبیعی، حفاظت و نگهداری از سطوح بالا و با ثبات رشد اقتصادی و اشتغال. موارد بالا با لحاظ کردن پیامدهای بلندمدت تصمیم‌گیری در نظر گرفته می‌شود (Power, 2002: 8). بدیهی است که رسیدن به برابری بین‌نسلی غیرممکن خواهد بود؛ اگر فعالیت‌های اقتصادی، عده‌ای برای رسیدن به رفاه با به خطر انداختن گروه‌های ساکن در جای دیگر ادامه یابد. برای مثال تولید گازهای گلخانه‌ای عمدتاً در بسیاری کشورهای صنعتی رخ می‌دهد و با گرم شدن کره زمین و جاری شدن سیل، بسیاری از مردم فقیر، مجبور به جا به جایی می‌شوند. توسعه‌پایدار، شاید به بیانی "عادلانه و متوازن" معنی بدهد، یعنی بین منافع اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی گروه‌های مختلف مردم درون نسلی و بین نسلی، تعادل برقرار شود. بنابراین توسعه‌پایدار درباره عدالت است و به معنی فرصت‌های برابر برای رفاه و دارای جامعیت در اهداف است. اهداف توسعه‌پایدار روستایی عبارتند از بهره‌وری، رقابت‌پذیری و رشد پایدار، تنوع اقتصادی و اشتغال سودمند، افزایش درآمد و توزیع عادلانه آن، فناوری سازگار با محیط، توسعه موزون زیر ساخت‌های اجتماعی -

*.Chatn ham

اقتصادی که در شکل (۱)، به صورت شماتیک به آن اشاره دارد.

شکل ۱. اهداف توسعه پایدار روستایی، ماخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۶: ۲۷

در واقع، بعد اقتصادی به رشد اقتصادی و سایر پارامترهای اقتصادی مرتبط است و رفاه فرد و جامعه باید از طریق استفاده بهینه و کارایی منابع طبیعی و توزیع عادلانه منافع حداکثر شود (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۶۳)، و از منابع با شدت کمتری استفاده شود و اصلاحات اساسی و مداوم در کیفیت زندگی مردم ایجاد می‌شود. بنابراین، از این دیدگاه ذخایر ملی و با ارزش جامعه نه تنها کاهش نمی‌یابند، بلکه برای نسل‌های آینده نیز حفظ می‌شوند (علامه و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳ به نقل از Munasinghe and Ernest, 1991). همچنین در این رویکرد، نباید غنی‌شدن گروهی، موجب فقیر شدن گروهی دیگر گردد، توسعه پایدار نباید موجب جدا شدن بخش‌های عمده جامعه از منافع حاصل از توسعه گردد (طیبیان، ۱۳۷۸: ۳). تعاریف زیر از توسعه پایدار اقتصادی، به روشن شدن بیشتر ابعاد پایداری در بعد اقتصادی، کمک می‌کند. مولفه‌ها و معیارهای پایداری اقتصادی در جدول شماره (۱) مشخص است.

جدول ۱. تعاریف توسعه پایدار اقتصادی

منبع	تعریف
Doane and Mac Gillivray, 2001, 17	از نظر شورای رئیس جمهوری آمریکا در توسعه پایدار رشد اقتصادی که بدون آسیب‌زدن به بافت اجتماعی و محیط زیست اتفاق بیفتد، توسعه پایدار اقتصادی است.
Doane and Mac Gillivray, 2001, 17	گزارش سالانه دولت بریتانیا می‌نویسد: یکی از اهداف کلیدی توسعه پایدار، حفظ سطوح بالا و پایدار رشد اقتصادی است و کنار گذاشتن رشد اقتصادی گزینه انتخاب نیست. اما توسعه پایدار بیش از رشد صرفاً اقتصادی است. کیفیت امر رشد برابر با کمیت آن است
یاری، ۱۳۹۰، ۵۶ به نقل از بانک جهانی	بانک جهانی پایداری اقتصادی را بیشتر از جنبه اقتصادی آن مطرح و مورد توجه قرار می‌دهد. این رویکرد علاوه بر اینکه پایداری را متکی بر سه جزء اصلی اقتصاد و اکولوژی و اجتماع می‌داند، پایداری را فقط از طریق مکانیزم افزایش رشد و کارایی به دیگر اجزای سیستم قابل انتقال می‌داند

جدول ۲. چارچوب کلی پیشنهادی شاخص‌های پایداری اقتصادی

سیستم	ابعاد اصلی	مؤلفه‌ها	معیارها
اقتصادی	پایداری اقتصادی	عدالت اقتصادی	رفع فقر
			سازگاری با محیط
			کاهش آسیب پذیری
	رفاه اقتصادی	ثبات اقتصادی	تنوع بخشی
			کارایی
			بهره‌وری

منبع: بدری و پورطاهری، ۱۳۹۱: ص ۱۴۷.

بنابراین رفع فقر، سازگاری با محیط، کاهش آسیب‌پذیری، تنوع‌بخشی، کارایی، بهره‌وری از جمله معیارهای پایداری اقتصادی است که در معرض دگرگونی از عوامل گوناگون است؛ در سال‌های اخیر، علاقمندی به موضوع مهاجرت و توسعه، توسط سیاست‌گذاران و پژوهشگران، بازآفرینی شده و مورد توجه قرار گرفته است (Ratha, 2003:157). در ادبیات مهاجرت، رابطه مهاجرت و توسعه مانند پاندولی گرایش به نوسان داشته است و مراحلی مانند خوش‌بینی، بدبینی و شک و تردید به اثرات مهاجرت بر توسعه را به خود دیده است و به طوری که سال‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ به رابطه مهاجرت و توسعه با خوش‌بینی نگریده می‌شد و توسعه‌گراها حامی این طرز تفکر بودند که مهاجرت به توسعه جامعه مبدأ و مقصد می‌انجامد. اما سال‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ بدبینی و شک و تردید ساختارگراها و نئومارکسیست‌ها به جای خوش‌بینی پدیدار شد. در دهه ۱۹۹۰ اقتصاد جدید مهاجرت نیروی کار و رویکردهای معیشت به رابطه توسعه و مهاجرت پرداخته شد. این تغییر گفتمانی درباره مهاجرت و توسعه را باید در درجه اول به عنوان بخشی از یک تغییر پارادایم کلی در نظریات اجتماعی دید. از سال ۲۰۰۰ به این سو یک نوزایی از دیدگاه‌های خوش‌بینانه در بحث سیاست و رونق کارهای تجربی در باب سیاست و مهاجرت دیده شده است (Hass, 2008:2). (جدول شماره ۳).

جدول ۳: مراحل اصلی در پژوهش مهاجرت و توسعه و سیاست‌ها

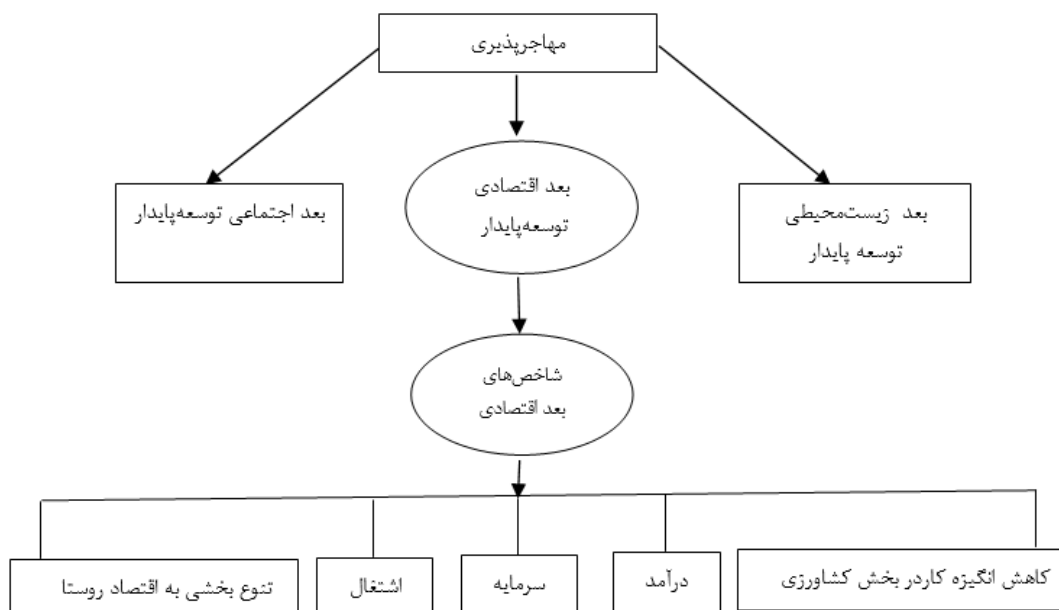
دوره زمانی	جامعه پژوهش	حوزه سیاست
تا سال ۱۹۷۳	توسعه و خوش‌بینی مهاجرت	خوش‌بینی توسعه‌گراها؛ کمک به توسعه کشورهای در حال توسعه مهاجرفرست (جامعه مبدأ) بوسیله انتقال دانش و سرمایه
۱۹۷۳ - ۱۹۹۰	توسعه و بدبینی مهاجرت	شک و تردید روزافزون، نگرانی‌ها راجع به فرار مغزها، بعد از تجربه مهاجران بازگشتی، سیاست‌ها متمرکز بر یکپارچه سازی در کشورهای مقصد مهاجرت شدند. بی‌تاثیری مهاجرت بر توسعه
۱۹۹۰ - ۲۰۰۰	تعدیل دیدگاهها متأثر از افزایش کارهای تجربی برای مثال راجع به معیشت	تداوم شک و تردیدها؛ سخت‌گیری در سیاست‌های مهاجرتی
از سال ۲۰۰۰ به این سو	گسترش انتشار مقالات، دیدگاه‌های ترکیبی، اما با دید مثبت	تجدید حیات خوش‌بینی مهاجرت و توسعه تحت نفوذ رونق وجوه ارسالی و چرخش ناگهانی دیدگاه‌ها، بازگشت مغزها

منبع: Hass, 2008:2

در سال‌های اخیر مهاجرت بین‌المللی و داخلی به طور فزاینده، یک نیروی مثبت و موثر برای توسعه شناخته می‌شوند چرا که مهاجرین دانش و مهارت‌های خود را به هر دو مکان پذیرنده (مقصد) و مبدا انتقال می‌دهند؛ مسیرهای سرمایه‌گذاری و انتقال پول را باز می‌کنند و پیوندهای اقتصادی و فرصت‌های کسب و کار را بین کشورها و مناطق مختلف تقویت می‌نمایند. مدیریت دقیق مهاجرت می‌تواند رشد اقتصادی و نوآوری را در مناطق مقصد و کاهش فقر را در مناطق مبدا ارتقا بخشد (United Nation Conference on Sustainable Development, 2012:1).

در باره ارتباط مهاجرت و توسعه‌پایدار هم باید گفت؛ در صورت مدیریت آینده‌نگر سیاست‌ها و راهبردها، هم مهاجرت بین‌المللی و هم داخلی می‌توانند به طور قابل توجهی به توسعه‌پایدار کمک کنند: در واقع مهاجرت می‌تواند موجب تشکیل شبکه‌های اجتماعی و سیاسی شود و به رفع کاستی‌های مهارتی موجود کمک نماید؛ و منابع سرمایه‌ای، سرمایه‌گذاری و انتقال دانش را فراهم آورد. مطالب فراوانی در باب معنای توسعه‌پایدار و اثرات مهاجرت بین‌المللی بر جوامع مبدا نگاشته شده است. معنای توسعه‌پایدار در زمان‌ها و در رویکردها و نظم‌های گوناگون، متفاوت بوده است. به لحاظ تاریخی به خوبی درک شده که تمرکز اصلی در توسعه‌پایدار (مطرح شده در گزارش کمیسیون برانتلند) بر عوامل محیطی، نظارت و مباشرت جهانی و مدیریت مسئولانه منابع بود. با این وجود از آن پس، این مفهوم توسعه یافته و امروز به طور قطع این اشتراک به وجود آمده که توسعه‌پایدار از سه بعد اصلی محیط، اقتصاد و اجتماع مورد توجه قرار می‌گیرد. در سایه این درک مشترک، توسعه‌پایدار، قابلیت‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی افراد حاضر را ارتقا می‌بخشد؛ بدون آن که قابلیت‌ها و امکانات نسل‌های آتی را به مخاطره بیندازد. ملاحظاتی نه تنها در خصوص نقش مهاجرت در توسعه اقتصادی جوامع مبدا، بلکه در زمینه فرایندهای تغییر اجتماعی و محیطی باید مدنظر قرار گیرند. برای مثال آیا مهاجرت به ایجاد اجتماعات سلامت و زنده در موطن مهاجرین و بهبود کیفیت زندگی کمک می‌کند یا اختلالات و تغییراتی به وجود می‌آورد که موجب تشدید نابرابری، تنش‌های اجتماعی و افزایش فقر می‌گردد؟ (Carolin S, Archambault, 2013:3066-3067). از ضعف‌های پژوهش مهاجرت و توسعه ضعف ادبیات نظری و گرایش به مطالعه علل مهاجرت بدون توجه به اثرات آن است (Hass, 2008:2). رایینسون، مهاجرت به نواحی روستایی را در برگیرنده طبقه متوسط و کمک به نوین‌سازی روستایی می‌داند. درحالی که منتقدین مهاجرت معتقدند که نوسازی روستایی سیاست‌های محرومیت روستایی را تقویت می‌کند و هر دو گروه شهری و روستایی را متأثر می‌سازد و به کاهش جمعیت روستا به واسطه تورم قیمت خانه می‌انجامد؛ به طوری که خرید خانه برای گروه‌های ساکن مشکل می‌شود (white, 1990: 130). روستاهای پیرامون کلان‌شهرها از نظر اقتصادی با ویژگی، تأثیرپذیری ساخت اقتصادی روستا از فرایندهای اقتصادی، سوداگری زمین، تغییرالگوهای مصرف، افزایش قیمت‌زمین، کاهش مالکیت روستاییان و حقوق محیطی آنان نسبت به منابع (به ویژه زمین)، تغییر الگوی کشت و افزایش مصرف انرژی (خراسانی به نقل از Ford, 1999, 300, Jaquinta, et, al, 2000: 3-5) فربه‌گی بخش اقتصاد غیر رسمی (گیدنز، ۱۳۸۶، ۸۵۳ و سعیدی، ۱۳۹۰: ۱۳۶)، تزلزل بنیادهای فعالیت و اقتصاد روستایی و محدودیت تولید زراعی در واحدهای

خرد خانوار محور مشخص می‌شود.

شکل ۲. مدل مفهومی تحقیق

در راستای پژوهش حاضر، مطالعاتی از جمله: افراخته و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان، عوامل فضایی-مکانی مهاجرت بازگشتی در شهرستان میاندوآب به این نتایج دست یافتند، در بازگشت مهاجران عوامل اقتصادی بیشترین تاثیر را دارد. بابایی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی تحت عنوان، تحلیل جمعیت‌پذیری و روند تحولات اقتصادی-اجتماعی روستاهای پیراشهری در شهرستان ارومیه، به این نتایج دست یافتند، از ۱۶ عامل مطرح شده، اولین و مهمترین عامل در زمینه جمعیت‌پذیری عامل قیمت پایین زمین با میانگین ۳/۹۹، و دومین عامل مهاجرت اقوام و آشنایان و تبعیت از آنها با میانگین ۳/۹۰، و سومین عامل، پایین بودن هزینه‌های زندگی نسبت به شهر ارومیه با میانگین ۳/۸۶ است. در زمینه عوامل اجتماعی ورود و مهاجرت افراد غیربومی با میانگین ۳/۷۷، مهمترین عامل و در زمینه عوامل اقتصادی عامل تغییر شیوه فعالیت از بخش کشاورزی به بخش غیرکشاورزی با میانگین ۴/۱ مهمترین عامل است. قاسمی اردهایی و ثوابی (۱۳۹۸)، در پژوهشی تحت عنوان، انگیزه‌ها و اثرات مهاجرت برگشتی در تحولات و توسعه اقتصادی-اجتماعی روستاها (مطالعه موردیک شهرستان اهر)، به این نتایج دست یافتند، انگیزه‌های اقتصادی با ۳۶ درصد بیشترین سهم را در سطح تحولات اقتصادی و اجتماعی روستایی دارد و در مجموع ۵۲ درصد سطح توسعه روستایی توسط متغیرهای انگیزه‌های اقتصادی مهاجران، مشارکت اجتماعی، انگیزه‌های اجتماعی مهاجران و استفاده از تکنولوژی نوین کشاورزی تبیین می‌شود. آذر و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان، بررسی عوامل موثر در مهاجرت معکوس از کلانشهر تبریز به نواحی پیراشهری و روستاهای الحاقی به این نتایج دست یافتند، عامل اقتصادی و مسکن با مقدار ویژه ۹/۶۱ بیش از ۰/۲۶ واریانس متغیرهای مهاجرت معکوس را به خود اختصاص داده

است و مهمترین علت تاثیرگذاری در مهاجرت معکوس به روستاهای الحاقی تبریز می‌باشد. بالا بودن هزینه زندگی شهری، حمایت‌های دولتی از روستاییان، پایین بودن درآمد، گرانی زمین در شهر، پایین بودن قیمت خرید و اجاره مسکن در روستا از متغیرهای موثر عامل اقتصادی در مهاجرت معکوس محسوب می‌گردند. مومنی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی تحت عنوان، عوامل موثر بر رشد مهاجرت معکوس در سکونتگاه‌های پیراشهری نجف‌آباد به این نتایج دست یافتند، عمده عوامل جمعیت‌پذیر شدن روستاهای پیراشهری دهستان صادقیه ناشی از عوامل اقتصادی با تاثیرپذیری از نقش ضرورت شغل و نزدیکی به محل کار، عوامل اجتماعی با تاثیرپذیری بازگشت به زادگاه خود، عوامل فرهنگی دل نكندن ساکنان بومی از شهید خود، به عنوان نمونه روستایی حاجی آباد با ۱۰۱ شهید، عوامل زیست‌محیطی پایین بودن تراکم جمعیت، عوامل زیرساختی قرار گرفتن روستا در مسیر جاده‌های مواصلاتی استان و شهرستان است. وودز (۲۰۱۱)، در پژوهشی تحت عنوان، جغرافیای روستایی، فرایندها و واکنش‌ها و تجربه‌های بازساخت روستایی نشان داد که الگوهای جدید زندگی چشم‌اندازهای نواحی روستایی را دچار تغییر و تحول می‌کند؛ تحولی که سبب گسترش ناموزون سکونتگاه‌های روستایی و تغییر الگوهای زراعی بوده است. استنیر (۲۰۱۹)، در پژوهشی به فرایند تصمیم‌گیری در مورد مهاجرت مجدد مهاجران در یک کشور با درآمد بالا پرداخته است. در بررسی‌ها که با اهداف و برنامه‌های مهاجرت آلمانی‌های مقیم سوئیس را در کانون مطالعه خود قرار داده است، به این نتایج دست یافتند که ملاحظات بازار کار بر تعهدات خانواده حاکم است. همچنین در حالی که اهداف مهاجرت با تمایز فرصت درک شده و تفکر آرزو بین محل سکونت و مقصد توضیح داده می‌شود، برنامه‌ریزی مهاجرت مبتنی بر فرصت‌های واقعی است، صورت گرفته است.

در یک جمع‌بندی نهایی از پیشینه تحقیق، می‌توان اینگونه مطرح نمود که مطالعات گسترده‌ای در سطح داخلی و خارجی در زمینه مهاجرت صورت گرفته است، ولیکن در راستای اثرات مهاجرت در تحولات اقتصادی مناطق پیراشهری و علی‌الخصوص در تهران تا جایی که پژوهشگران مطالعه نمودند، مطالعه‌ای تاکنون صورت گرفته نشده است.

۳) روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش حاضر ترکیبی از روش کمی و کیفی است که به تفکیک تشریح می‌گردد:

روش کمی: پژوهش به صورت توصیفی و تحلیلی و مبتنی بر روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه محقق ساخته) است. در این پژوهش، جامعه آماری شامل روستاهایی است که دارای تعداد خانوار بالاتر از ۲۰ خانوار، نرخ رشد بالاتر از سه درصد و دارای دهیاری هستند. برای تعیین روستاهای نمونه از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای - تصادفی استفاده شده و معیارهای انتخاب روستاها عبارت از: موقعیت طبیعی (کوهستانی و دشتی) و فاصله از کلانشهر تهران است. با شرایط پیش‌گفت جامعه آماری تحقیق شامل ۹۲ روستا شد با عطف به اینکه در مطالعات توصیفی ۱۵ درصد جامعه آماری مبنای انتخاب تعداد نمونه‌ها

قرار می‌گیرد در این پژوهش نیز بر همین مبنا از ۹۲ روستای جامعه آماری تعداد ۱۸ روستا، به عنوان نمونه این پژوهش انتخاب گردیدند (جدول ۴).

جدول ۴. تعداد روستاهای نمونه

شرح	تعداد کل روستاهای موجود در هر طبقه	درصد کل روستاهای موجود در هر طبقه	تعداد نمونه های قابل برداشت از ۱۸ نمونه در هر طبقه	تعداد نمونه های قابل برداشت با توجه به شرایط
کوهستانی بیش از ۳۵ کیلومتر	۱۲	۱۳	۲,۴	۱
کوهستانی ۲۰-۳۵ کیلومتر	۳	۳,۳	۰,۶	۱
کوهستانی کمتر از ۲۰ کیلومتر	۵	۵,۴	۱	۳
دشتی بیش از ۳۵ کیلومتر	۹	۹,۸	۱,۸	۲
دشتی ۲۰-۳۵ کیلومتر	۲۶	۲۸,۲	۵,۱	۳
دشتی کمتر از ۲۰ کیلومتر	۳۷	۴۰,۲	۷,۲	۸
مجموع	۹۲	۱۰۰	۱۸	۱۸

حجم نمونه سرپرستان خانوار در روستاهای مورد مطالعه با استفاده از فرمول کوکران مشخص شد. با توجه به تعداد ۹,۵۹۱ خانوار ساکن در روستاهای مورد مطالعه تعداد ۳۸۱ سرپرست خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند؛ بر اساس جدول شماره (۴) حداقل سهم برای هر روستا ۱۵ سرپرست خانوار در نظر گرفته شده و پاسخگویان به صورت تصادفی مورد پرسشگری قرار گرفتند.

جدول ۵. حجم نمونه سرپرستان خانوارها به تفکیک روستاهای نمونه

نام روستا	اصغرآباد	امین آباد	پیغمبر	خلیل آباد	جیتو	خصارقاسمی	دهشاد بالا	رضی آباد بالا	رودک	سعیدآباد	سفرچین	عشق آباد	علی آباد طیانچه	غنی آباد	مرائ	مهرآباد	نیکنامده	یوسف آباد قوام
تعداد خانوار	۱۲۴	۱۰۳	۴۱۴	۱,۳	۴۵۹	۱۶۱	۷۶۰	۱,۲۵۶	۲۱	۱,۴	۱۸	۲۱	۹۴	۴۴	۲۲	۴۱	۵۰	۴۱
حجم نمونه	۱۵	۱۵	۱۷	۳۰	۱۸	۱۵	۳۰	۳۳	۱۵	۴۰	۱۶	۱۵	۳۶	۱۸	۱۵	۱۷	۲۰	۱۷
سهم از کل نمونه	۲/۹۲	۲/۹۲	۴/۴۶	۷/۷۸	۴/۴۶	۲/۷۲	۷/۱۸۷	۸/۶۶	۳/۹۲	۱۰/۱۵۰	۲/۹۲	۲/۹۲	۹/۴۴	۴/۷۲	۲/۹۲	۴/۴۶	۵/۲۴	۴/۴۶

برای بررسی بعد اقتصادی از (۶) شاخص و (۱۷) نماگر استفاده شد. تمامی گویه‌ها بر مبنای طیف لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) تنظیم شدند که (۱) نشان دهنده تاثیر خیلی کم و (۵) نشانگر اثر خیلی زیاد مهاجرپذیری بر شاخص‌های بعد اقتصادی است. نمره‌دهی طیف و جهت آن به این صورت است که ارقام بالاتر از میانگین وضعیت نامساعد شاخص‌های مورد بررسی و به عبارتی تاثیر منفی مهاجرپذیری را نشان می‌دهد. همانطور که در جدول شماره (۵) مشخص است؛ برای ارزیابی روایی

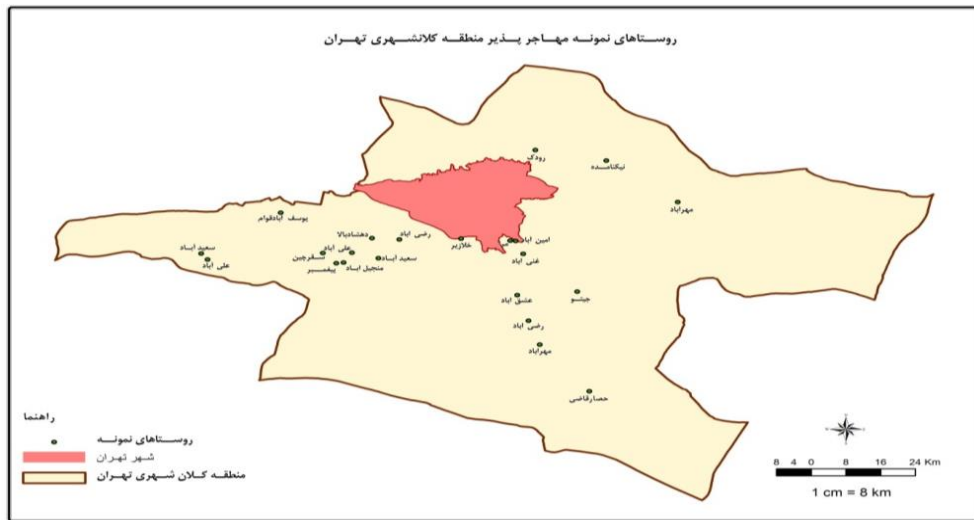
پرسشنامه از اعتبار صوری و پیش آزمون استفاده شد و پایایی پرسشنامه‌ها از طریق آلفای کرونباخ با اعتبار ۰/۶۸ تا ۰/۸ تایید شد.

جدول ۶. شاخص‌ها و نماگرهای پژوهش

شاخص	نماگرها	آلفا کرونباخ
اشتغال	افزایش فرصت اشتغال برای زنان روستا، افزایش فرصت‌های اشتغال روستا	۰/۷
متنوع شدن فعالیت‌های اقتصادی روستا	میزان اشتغال در بخش خدماتی، تغییر زمینه‌های اشتغال از تولید و کشاورزی به غیر کشاورزی، راه‌اندازی کسب و کارهای جدید در حوزه صنعت	۰/۸
درآمد	بهبود میزان درآمد ساکنان ناشی از ورود مهاجران، افزایش منابع درآمدی با ورود مهاجران	۰/۸
سرمایه	میزان سنددار شدن املاک، افزایش ارزش املاک	۰/۸
تولید	میزان تولیدات زراعی، میزان تولیدات دامی، میزان تولیدات باغی، تنوع تولید	۰/۶۹
کاهش انگیزه کار در بخش کشاورزی	گران شدن زمین و به صرفه نبودن کشاورزی در آن، کمبود آب به واسطه افزایش مصارف غیر کشاورزی، سودآور بودن منابع درآمدی دیگر مقایسه با کشاورزی	۰/۶۸

برای ارزیابی اثر مهاجرپذیری بر شاخص‌های اقتصادی از مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. جامعه آماری پژوهش در بخش کیفی نخبگان محلی اعم از دهیار و شورا و مطلعین محلی بودند و از راهبرد نمونه‌گیری هدفمند برای این کار استفاده شد؛ تعداد نمونه‌های انتخاب شده ۳۶ نفر بودند. در این پژوهش از معیار اشباع نظری جهت تعیین تعداد نمونه‌ها استفاده گردید. روش تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده در پژوهش حاضر، روش تحلیل موضوعی یا تماتیک است. این نوع تحلیل از متعارف‌ترین و پرکاربردترین روش‌های تحلیل داده‌های کیفی است. داده‌های مورد تحلیل در این روش شامل داده‌های متنی، مصاحبه‌ها و داده‌های مشاهده‌ای متنی شده هستند و تحلیل شماتیک عبارت است از عمل کدگذاری و تحلیل داده‌ها با این هدف که داده‌ها چه می‌گویند. این نوع تحلیل در وهله اول به دنبال الگویابی در داده‌ها است. زمانی که الگویی از داده‌ها به دست آمد، باید حمایت تمی یا موضوعی از آن صورت گیرد. در نهایت، یافته‌ها و تحلیل‌های به دست آمده در این پژوهش با استفاده از روش اعتبار پاسخگو و روش کنترل توسط اعضاء ارزیابی و مورد تایید قرار گرفتند (محمدپور، ۱۳۸۹: ۶۶-۶۷).

محدوده مکانی مورد مطالعه در این تحقیق شامل حوزه کلان‌شهر تهران (مشمول بر محدوده اداری-سیاسی استان تهران به غیر از شهرستان فیروزکوه) است. حوزه کلان‌شهری تهران در حوزه جنوبی رشته کوه‌های البرز و در حد فاصل دشت و کوهستان و با وسعتی حدود ۱۲۹۸۱ کیلومتر مربع بین ۳۴ تا ۳۶/۵ درجه عرض شمالی و ۵۰ تا ۵۳ درجه طول شرقی واقع شده است. از شمال به استان مازندران، از جنوب به استان قم، از جنوب غربی به استان مرکزی، از غرب به استان البرز و از شرق به استان سمنان محدود است. روستاهای واقع در این حوزه کلان‌شهری نه فقط به لحاظ استعداد طبیعی که به جهت موقعیت نسبی قرارگیری در حوزه کلان‌شهری تهران، مهاجرپذیر هستند. در این میان ۱۸ روستا به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شده است. پراکندگی نقاط روستایی مورد مطالعه در نقشه (۱) قابل مشاهده است.

شکل ۳. نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه

(۴) یافته‌های تحقیق

یافته‌های عمومی جامعه نمونه

از نظر توصیفی، نتایج تحقیق بیانگر آن است که ۵۸ درصد از پاسخ‌دهندگان جامعه نمونه مهاجران را زنان و ۴۲ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. همچنین از مجموع پاسخ‌دهندگان، ۸۸ درصد متأهل و ۱۲ درصد مجرد هستند. با توجه به موقعیت روستاهای مورد مطالعه، غالب ساکنان یعنی ۷۵ درصد از پاسخ‌دهندگان در فعالیتهای خدماتی (کارگر ساختمانی، دست‌فروشی، کارگری در مزارع و باغات) اشتغال دارند. بررسی سطح سواد نشان می‌دهد که در مجموع سواد بیشتر پاسخ‌دهندگان در سطح دیپلم و کمتر است؛ از این میان ۳۸ درصد ابتدایی و بی‌سواد و یک درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر هستند. بررسی وضعیت سنی مهاجران نشان می‌دهد؛ ۵۳ درصد متعلق به سنین ۲۵ تا ۴۴ بوده و کمترین گروه سنی به گروه ۶۵ سال و به بالا تعلق دارد. بررسی وضعیت نوع مسکن ساکنین مهاجر نشان می‌دهد؛ در برابر ۵۲ درصدی که دارای مسکن شخصی هستند، ۳۷ درصد نیز، مسکن استیجاری دارند. بررسی ویژگی عمومی جامعه بومی نشان می‌دهد که ۶۶ درصد از پاسخ‌دهندگان جامعه نمونه بومی را مردان و ۳۴ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. همچنین از مجموع پاسخ‌دهندگان، ۷۹ درصد متأهل و ۲۱ درصد مجرد هستند. با توجه به موقعیت روستاهای مورد مطالعه، غالب ساکنان یعنی ۵۳ درصد از پاسخ‌دهندگان بومی در فعالیتهای خدماتی (مغازهداری، مشاور املاکی، شغل دفتری و اداری) اشتغال دارند. بررسی سطح سواد نشان می‌دهد که در مجموع سواد بیشتر پاسخ‌دهندگان بومی در سطح دیپلم و کمتر بوده و از این میان ۴۴ درصد ابتدایی و بی‌سواد و ۱ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر هستند. بررسی وضعیت سنی ساکنان بومی نشان می‌دهد؛ ۴۶ درصد متعلق به سنین ۲۵ تا ۴۴ سال می‌باشد و کمترین گروه سنی به گروه ۶۵ سال و به بالا تعلق دارد. بررسی وضعیت نوع مسکن ساکنین بومی نشان می‌دهد؛ در برابر ۸۵ درصدی از ساکنین بومی که دارای مسکن شخصی هستند، ۹ درصد نیز مسکن استیجاری دارند.

تاثیر مهاجرت بر شاخص‌های پایداری اقتصادی از دیدگاه جامعه محلی

به منظور بررسی آثار مهاجرت بر شاخص‌های پایداری اقتصادی روستایی از شاخص‌های اشتغال، متنوع شدن فعالیت‌های اقتصادی روستا، درآمد، سرمایه، تولید، کاهش انگیزه کار در بخش کشاورزی و متنوع شدن فعالیت‌های اقتصادی روستا، استفاده شده است. از آنجایی که شاخص اشتغال بخش مهمی از اقتصاد را تشکیل می‌دهد، به همین سبب به منظور بررسی آثار مهاجرت در شاخص اشتغال از نماگرهای تاثیر بر افزایش اشتغال زنان و تاثیر بر افزایش اشتغال در سطح روستا استفاده شده است. بر اساس میانگین به دست آمده نماگر تاثیر بر اشتغال زنان با میانگین $4/13$ نشان می‌دهد که این مقدار از میانگین بالاتر است و با توجه به نمره‌بندی طیف پرسشنامه، در نظر ساکنان روستاهای نمونه تاثیر مهاجرپذیری بر شاخص اشتغال کم رو به خیلی کم است. یکی دیگر از شاخص‌های مورد بررسی شاخص درآمد است که با توجه به یافته‌های تحقیق نماگر افزایش منابع درآمدی جامعه محلی با میانگین $2/6$ است میانگین به دست آمده نشان می‌دهد از نظر جامعه محلی تاثیر مهاجرت بر این نماگر در حد زیاد رو به متوسط ارزیابی شده است. سرمایه از معرف‌های جذاب در معرفی اقتصاد و بررسی وضعیت آن است. سنددار شدن و افزایش ارزش املاک در این شاخص مورد ارزیابی قرار گرفت و مشخص شد میانگین شاخص سرمایه $3/3$ است و نشان می‌دهد از نظر جامعه محلی، تاثیر مهاجرت بر این شاخص متوسط رو به کم ارزیابی شده است.

متغیر دیگر مورد بررسی در این تحقیق، شاخص تولید است؛ نماگرهای این شاخص شامل کاهش میزان تولیدات زراعی، کاهش میزان تولیدات دامی، کاهش میزان تولیدات باغی و کاهش تنوع تولید است که یافته‌ها نشان می‌دهد میانگین تاثیر ورود مهاجران بر این نماگرها $2/65$ است که از $2/1$ در شاخص کاهش میزان تولیدات دامی تا $2/25$ در شاخص کاهش تنوع تولید متغیر است و نشان می‌دهد اثر مهاجرپذیری بر مهاجرپذیری در حد زیاد رو به متوسط ارزیابی شده است.

شاخص متنوع شدن فعالیت‌های اقتصادی روستا با سه نماگر افزایش فعالیت‌های خدماتی، کاهش فعالیت‌های کشاورزی به نفع فعالیت خدماتی، راه‌اندازی کسب و کار در حوضه صنعت با مهاجرپذیری مورد ارزیابی قرار گرفته است میانگین ارزیابی مردم محلی از این شاخص برابر با $3/50$ است و به عبارتی دیگر تاثیر مهاجرپذیری بر این شاخص در حد متوسط رو به کم ارزیابی شده است این شاخص در نماگر افزایش فعالیت خدماتی با میانگین $3/69$ و نماگر کاهش فعالیت‌های کشاورزی به نفع فعالیت خدماتی با میانگین $3/27$ متغیر است. در نهایت شاخص کاهش انگیزه فعالیت کشاورزی در جامعه محلی با نماگرهای تغییر هویت روستا از تولیدی به غیر تولیدی با مهاجرپذیری، کم شدن انگیزه کار در کشاورزی با اختصاص آب کشاورزی به مصارف روزانه، سودآوری دیگر فعالیت‌های اقتصادی در مقایسه با کشاورزی با میانگین $2/8$ و در حد زیاد رو به متوسط ارزیابی شد.

جدول ۷. نقش ورود مهاجران بر شاخص‌های پایداری اقتصادی از دیدگاه جامعه محلی

شاخص	نماگر	میانگین نماگر	انحراف معیار	میانگین شاخص	جایگاه حدودی شاخص در طیف				
					خیلی زیاد ۱	زیاد ۲	متوسط ۳	کم ۴	خیلی کم ۵
اشتغال	تاثیر بر افزایش اشتغال زنان	۴,۴	۰,۸۳۱	۴,۱۳	کم رو به خیلی کم				
	تاثیر بر افزایش اشتغال در سطح روستا	۳,۸۶	۱,۰۸۶						
درآمد	بهبود میزان درآمد جامعه محلی به واسطه مهاجرپذیری	۲,۴	۱,۰۵۸	۲,۶	زیاد رو به متوسط				
	افزایش منابع درآمدی جامعه محلی به واسطه مهاجرپذیری	۲,۸۹	۱,۱۲۴						
سرمایه	سنددار شدن املاک به واسطه مهاجرپذیری روستا	۳,۹۱	۱,۱۳۹	۳,۹۴	متوسط رو به کم				
	افزایش ارزش املاک به واسطه مهاجرپذیری روستا	۳,۹۷	۱,۱۱۹						
تولید	کاهش میزان تولیدات زراعی	۲,۲۰	۱,۵۳۳	۲,۲	زیاد رو به متوسط				
	کاهش میزان تولیدات دامی	۲,۱۱	۱,۴۸۸						
	کاهش میزان تولیدات باغی	۲,۲۳	۱,۵۳۹						
	کاهش تنوع تولید	۲,۲۵	۱,۴۸۵						
تغییر زمینه فعالیت اقتصادی روستا	افزایش فعالیت‌های خدماتی	۳,۶۹	۱,۳۲۹	۳,۵	متوسط رو به کم				
	کاهش فعالیت‌های کشاورزی به نفع فعالیت خدماتی	۳,۲۷	۱,۳۴۴						
	راه‌اندازی کسب و کار در حوضه صنعت با مهاجرپذیری	۳,۵۸	۱,۳۵۸						
کاهش انگیزه فعالیت کشاورزی در جامعه محلی	تغییر هویت روستا از تولیدی به غیر تولیدی با مهاجرپذیری	۲,۶۳	۱,۵۱۹	۲,۸	زیاد رو به متوسط				
	کم شدن انگیزه کار در کشاورزی با اختصاص یافتن عمده آب روستا به مصارف روزمره	۲,۹۳	۱,۳۳۰						
	سودآوری بیشتر فعالیت‌های اقتصادی دیگر در مقایسه با کشاورزی در روستاهای مهاجر پذیر	۲,۶۷	۱,۳۰۸						

بررسی توزیع فضایی شاخص‌های پایداری اقتصادی در روستاهای نمونه در منطقه کلان‌شهری

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ارزیابی اثر ورود مهاجران در روستاهای نمونه از بالاترین میانگین با مقدار ۳/۶ تا پایین‌ترین میانگین با مقدار ۲/۸ متغیر است از نظر جامعه محلی در ۵۰ درصد از روستاها تاثیر ورود مهاجران بر شاخص‌های اقتصادی مورد مطالعه متوسط و کمتر ارزیابی شده در ۴۴ درصد از روستاها در حد متوسط و تنها در ۶ درصد روستاها اثر ورود مهاجران متوسط رو به زیاد ارزیابی شده است.

جدول ۸. میانگین شاخص‌های پایداری اقتصادی در سطح روستاها

نام روستا	میانگین شاخص‌ها					
	اشتغال	تنوع منابع درآمدی	بهبود ارزش سرمایه	کاهش تولید	تغییر زمینه فعالیت اقتصادی روستا	کاهش انگیزه فعالیت در بخش کشاورزی
رضی آبادبالا	۴,۰۷	۳,۵۲	۳,۳۲	۲,۰۳	۳,۴۳	۱
دهشاد بالا	۳,۸۵	۳,۴۲	۳,۱	۲,۸۲	۳,۴۷	۱/۲۴
یوسف آباد قوام	۳,۴۶	۳,۲۵	۳,۴۰	۲,۰۶	۳,۸۴	۳/۲۱
سعید آباد	۳,۲	۳,۰۲	۳,۰۵	۳,۵۴	۳,۷۲	۳/۱۹
عشق آباد	۳,۷۵	۳,۲	۳,۶	۲,۰۳	۳,۱۷	۳/۰۲
پیغمبر	۳,۹۷	۳,۰۶	۳,۱۰	۱,۲۵	۳,۶۵	۲/۹۱
غنی آباد	۳,۸۲	۳,۴۷	۳,۶۵	۳,۵۶	۳,۲۷	۳/۸۷
حصارقاضی	۳,۶۸	۳,۰۳	۳,۵	۱,۵۱	۳,۱۹	۲/۱۷
جیتو	۳,۸۹	۳,۳۲	۳,۴	۲,۸۳	۲,۹۹	۴/۰۶
جلیل آباد	۴,۰۵	۳,۱	۳,۵	۲,۸۰	۳,۴۷	۳/۵۳
سقرچین	۴,۱۳		۳,۶۰	۲,۲۸	۳,۵۵	۲/۸۱
اصغرآباد	۴,۲۱	۳,۲۱	۳,۵۰	۱,۸۹	۳,۱۱	۲/۵۹
علی آباد طپانچه	۳,۴۸	۳,۱۵	۳,۳۵	۲,۵۲	۳,۱۸	۳/۳۸
مرا	۴,۱۷	۳,۰۴	۳,۲۰	۳/۷۳	۳,۸۳	۳/۶۹
مهرآباد	۳,۴۴	۳,۱۱	۳,۲۰	۱/۶۳	۳,۷۴	۲/۴۷
امین آباد	۳,۳	۲,۸۷	۲,۹	۱	۳,۷۸	۲/۰۵
رودک	۳,۷۷	۳,۴۱	۳,۶	۱/۶۳	۳,۳۲	۱
نیک‌نامه	۳,۹۴	۲,۸۴	۲,۵۰	۱/۶۶	۳,۷۶	۲/۹۳

جدول ۹. نتایج ارزیابی شاخص‌های اقتصادی

شاخص اقتصادی	میانگین	ارزیابی جامعه محلی از تاثیر مهاجرت بر شاخص‌ها
اشتغال	۴,۱۳	کم رو به خیلی کم
درآمد	۲,۶	زیاد رو به متوسط
سرمایه	۳,۹۴	متوسط رو به کم
تولید	۲,۲	زیاد رو به متوسط
تغییر زمینه فعالیت اقتصادی روستا	۳,۵	متوسط رو به کم
کاهش انگیزه فعالیت کشاورزی در جامعه محلی	۲,۸	زیاد رو به متوسط

تاثیر مهاجرت بر شاخص‌های پایداری اقتصادی از دیدگاه مدیران محلی

پس از انجام مصاحبه نیمه ساختارمند با دهیاران و شورای شهر و نخبگان محلی درباره شاخص‌های مورد بررسی در پرسشنامه، داده‌های پژوهش تحلیل شد و پنج مقوله عمده در حوضه اقتصادی انتخاب شد که عبارتند از:

رویه شدن سفرهای روزانه برای اشتغال

یافته‌های پیمایش نشان داد تاثیر مهاجران بر ایجاد و گسترش اشتغال در روستا کم است، در مصاحبه‌های صورت گرفته علت این نتیجه به این صورت تبیین شد که: مهاجرت به روستاهای مورد مطالعه نه به لحاظ وجود شغل در خود روستاها یا استفاده از فضای روستا برای ایجاد اشتغال است بلکه عمدتاً به جهت نزدیک بودن روستاهای منطقه کلان‌شهری به مراکز اشتغال است. از این رو سفرهای روزانه برای کار و بازگشت شبانه به سوی خانه در بین ساکنان مهاجر این روستا به روندی معمول تبدیل شده است. در این زمینه عضو شورای روستای پیغمبر می‌گوید: " ما مردان خانوارهای مهاجر را نمی‌بینیم، چون در تاریکی هوا برای کار از روستا خارج می‌شوند و بعد از تاریک شدن هوا به روستا مراجعه می‌کنند."

از این رو روستاهای منطقه کلان‌شهری، عمدتاً خوابگاهی هستند و مهاجران تاثیر چندانی در ایجاد و توسعه اشتغال این روستاها ندارند. دهیار روستای جیتو در این باره می‌گوید: " مهاجران از اقشار ضعیف اقتصادی و اجتماعی هستند و اصولاً آورده‌ای ندارند که بتوانند در روستا سرمایه‌گذاری کرده و شغل ایجاد کنند "

متنوع شدن الگوی درآمدی

همانطور که یافته‌های پیمایش نشان می‌دهد تاثیر ورود مهاجران بر شاخص درآمد، زیاد رو به متوسط ارزیابی شد، یافته‌های حاصل از مصاحبه نیز نشان می‌دهد مهاجران به دلیل افزایش نیاز به خدمات مختلف در سطح روستا در تنوع یافتن الگوی درآمدی موثر هستند در این رابطه یکی از متنفذین محلی می‌گوید: " با افزایش جمعیت در روستا یکسری خدمات که احتیاج روزمره مردم هست خودش رو نشون میده به همین جهت مغازه های متعدد در صنوف مختلف در روستا افتتاح می‌شود و باعث میشه درآمدهای مختلفی نصیب تعدادی از اهالی شود" به غیر از افتتاح مغازه‌های متعدد در روستا، به دفعات نخبگان محلی به افزایش تقاضا برای مسکن اجاره‌ای اشاره کرده‌اند

که به دلیل نیاز مهاجران به اجاره مسکن، اجاره‌نشینی رونق پیدا کرده است. در این زمینه، یکی از نخبگان مورد مصاحبه می‌گوید: " اهالی روستا به ویژه ساکنان بومی که دارای ملک و زمین در این روستاها هستند خانه‌های چند طبقه درست می‌کنند و اجاره می‌دهند بعضی از اهالی هم خانه خود را در روستا اجاره می‌دهند و برای زندگی به شهر می‌روند."

سرمایه‌ای شدن زمین و مسکن روستا

یافته‌های پیمایش پژوهش نشان می‌دهد از نظر جامعه محلی تاثیر ورود مهاجران بر شاخص سرمایه، متوسط رو به کم ارزیابی شده است و خروجی مصاحبه با نخبگان محلی نیز نشان داد ورود مهاجران و افزایش تقاضا برای زمین و مسکن موجب می‌شود زمین و مسکن خاصیت سرمایه‌ای به عبارتی افزایش

قیمت پیدا کند در این شرایط بنگاه‌های مشاور املاک گسترش پیدا می‌کند و به نحوی موجب افزایش قیمت زمین و مسکن و بورس‌بازی زمین می‌شود و به تبع آن تغییرات کاربری اراضی بیش از پیش رخ می‌دهد.

یکی از مطلعین محلی بیان کرد: "بنگاه دارها باعث می‌شوند املاک گرون بشه، و روستا به این شکل دربیاد همه جا شده خونه، یه زمانی همه جا باغ و باغچه و زمین‌های صیفی‌کاری بود و الان فقط خونه می‌بینید".

تحول در بنیادهای تولیدی روستا

همانطور که از یافته‌های کمی پژوهش مشخص است میزان تاثیرگذاری مهاجرپذیری بر تولید زیاد رو به متوسط ارزیابی شده است، تولیدات زراعی، باغی، دامی و تنوع تولید از مهاجرپذیری اثر پذیرفته است. یافته‌های کیفی هم نشان می‌دهد منابع تولید آسیب دیده و کمیت تولیدات را تحت تاثیر قرار داده است. کاربری اراضی زراعی با مهاجرپذیری تغییر کرده و زمین‌های زراعی از چرخه تولید خارج شده است افزایش مصرف آب با کاهش منابع آب کشاورزی هم مزید بر علت شده و زمینه کاهش تولید را بیشتر کرده است. در این باره یکی از نخبگان محلی در روستای رضی‌آباد می‌گوید: "قدیم خانه‌های روستا داخل قلعه بود و خارج از آن تا چشم کار می‌کرد زمین کشاورزی بود اما الان اثری از آن زمین‌ها نمانده است". در بحث تولید و تحول آن مهاجران افغان تاثیرگذار هستند این گروه برای کشاورزی زمین اجاره می‌کنند و برای تولید بیشتر منابع تولید را بی‌رویه استفاده می‌کنند از آب‌های زیرزمینی به صورت بی‌رویه بهره‌برداری می‌کنند که این روند خالی شدن سفره‌های زیرزمینی را به دنبال دارد، نخبگان محلی از این وضعیت ناراضی هستند و این کار را موجب نابودی منابع تولید روستا ارزیابی می‌کنند.

رخنه بی‌انگیزی در اشتغال به فعالیت‌های کشاورزی

یافته‌های پژوهش تاثیر مهاجرپذیری بر کاهش انگیزه کار کشاورزی را از دید جامعه محلی در حد زیاد رو به متوسط نشان داد، یافته‌های کیفی نیز نشان داد، کاهش انگیزه کار در بخش کشاورزی روستاهای مهاجرپذیر در ابتدا شاید چندان با ورود مهاجران ارتباط نداشته است اما در عمل از این روند تاثیر پذیرفته است. برای مثال افزایش قیمت زمین و افزایش تقاضای خرید زمین برای مالکان زمین جذاب بوده و به انحاء مختلف زمین از بخش کشاورزی خارج می‌شود و به فروش می‌رسد. درآمد حاصل از این روند در مقایسه با پول به دست آمده از قبل فعالیت کشاورزی به مرور انگیزه فعالیت کشاورزی در روستاهای مهاجرپذیر را کاهش می‌دهد در این باره یکی از دهیاران روستاهای مورد مطالعه می‌گوید: "گران شدن به یکباره زمین باعث شد تعدادی از اهالی با فروش زمین پولدار شوند و به شهر بروند و برای خود و فرزندان خود زندگی مرفهی درست کنند" با این شرایط تولیدکننده‌ها انگیزه کار در کشاورزی را از دست می‌دهند و برای تامین رفاه باغ و زمین خود را به فروش می‌رسانند.

مهاجران به ویژه مهاجران افغان در ایجاد بی‌علاقگی به فعالیت کشاورزی در روستاهای مورد مطالعه تاثیر دارند، این قشر با اجاره‌داری و نصفه‌کاری، فعالیت‌های کشاورزی را به دست می‌گیرند و به مرور فعالیت‌های کشاورزی در اختیار این قشر قرار می‌گیرد و دیدگاه جامعه نسبت به اشتغال در این بخش تغییر می‌کند و این نوع فعالیت را زیبنده خود نمی‌بینند و به همین جهت انگیزه فعالیت در بخش کشاورزی کاهش می‌یابد.

در این زمینه یکی از نخبگان محلی اظهار می‌دارد: " افغانی‌ها در ابتدای ورود به روستا با دستمزد پایین کار می‌کنند و مردم هم کارشان را به آن‌ها می‌دهند چون توقعشان پایین است و خوب کار می‌کنند."

(۵) نتیجه‌گیری

مهاجرت معکوس پدیده‌ای به غایت مهم و مثبت در فضاهای جغرافیایی خصوصا روستاهای پیراشهری است، که تداوم داشتن این موضوع خواهد توانست بخش بزرگی از مسائل و مشکلات پیش آمده در جامعه شهری، از جمله حاشیه‌نشینی، بیکاری، تراکم بالای جمعیت در مناطق شهری را کنترل کند. این در حالی است که کلان‌شهر تهران دارای مناطق حاشیه‌نشین زیادی نیز می‌باشد. این فرایند جمعیت‌پذیر شدن و مهاجرت از شهر به مناطق پیراشهری کلانشهر تهران می‌تواند از معضلات شهری به وجود آمده را بکاهد و از سوی دیگر در تحولات اقتصادی روستاهای پیراشهری نیز موثر باشد. هدف ما در این مطالعه، اثرات مهاجرت بر تحولات اقتصادی روستاهای پیراشهری کلانشهر تهران می‌باشد.

در این راستا نتایج در بخش کمی پژوهش نشان داد، شاخص اشتغال ((کمترین)) و شاخص تولید ((بیشترین)) تاثیر را از ورود مهاجران در روستاهای پیراشهری پذیرفته است. همچنین نتایج حاصل از یافته‌های کیفی نشان داد، تاثیر کم مهاجرت بر ایجاد اشتغال با معمول شدن سفرهای روزانه برای کار و فعالیت به خارج از روستا جبران می‌شود. میزان درآمد از نظر ساکنین محلی در حد زیاد و تا حدی متوسط ارزیابی شده، که دلیل آن را نخبگان محلی اینگونه مطرح نمودند که منابع درآمدی جدید برای ساکنان محلی به ویژه ساکنان بومی ایجاد شده است. همچنین قابل ذکر است، تاثیر مهاجرپذیری بر سرمایه متوسط و تا حدی کم ارزیابی شد، زیرا ورود مهاجران به سرمایه‌ای شدن زمین و مسکن منتهی شده است، روندی که با گسترش دادن تغییر کاربری اراضی بر تولید اثر منفی دارد. به همین جهت شاخص تولید از ورود مهاجران، بیشتر از سایر شاخص‌ها تاثیر پذیرفته است و کاهش میزان تولیدات و کاهش تنوع تولید روستاهای مهاجرپذیر از این جمله است که با کاهش بنیان‌های تولیدی روستا، هم اکنون روستاهای پیراشهری کلان‌شهر تهران با کاهش فعالیت‌های کشاورزی و گسترش فعالیت خدماتی و با هویت غیر روستایی ادامه حیات می‌دهند.

همچنین قابل ذکر است، نتایج پژوهش با مطالعات (افراخته و همکاران (۱۳۹۵)؛ قاسمی اردهایی و ثوابی (۱۳۹۸)، آذر و همکاران (۱۳۹۹)، همخوانی و مطابقت پژوهشی دارد. در نهایت در راستای نتایج پژوهش، راهکارهای کاربردی ذیل نیز پیشنهاد گردیده شد:

- لازم است در اتخاذ الگوها و استراتژی‌های توسعه مناطق روستایی پیراشهری، دقت بیشتری مبذول شود و آثار مهاجرت به سوی این مناطق در حیطه‌های مختلف مورد بررسی دقیق قرار گیرد، و همچنین با توجه به رشد روزافزون مهاجرت معکوس در کلانشهر تهران، سیاستگذاران و محققین می‌بایست در مطالعات، معادلات و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، به حجم بالای این نوع مهاجرت و سازوکارهای آن توجه داشته و در صورت نیاز تحقیق‌ها و تصمیم‌های جداگانه در برخورد با این نوع مهاجرت اتخاذ نمایند؛ و
- تامین سرمایه‌های لازم در روستاهای پیراشهری تهران، از طریق دادن وام‌های درازمدت و کم بهره و جهت‌دهی سرمایه‌های کوچک روستاهای پیراشهری به سمت سرمایه‌گذاری تولیدات در بخش کشاورزی در روستاهای این شهرستان.

۶ منابع

- آذر، علی، محبوبی، قربان. صلاحی رنجبری، مهسا، (۱۳۹۹)، بررسی عوامل موثر در مهاجرت معکوس از کلانشهر تبریز به نواحی پیراشهری و روستاهای الحاقی. نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی. سال ۲۴. شماره ۷۴. صص ۲۹-۴۱.
- افرخته، حسن، حجی‌پور، محمد، (۱۳۹۶)، اقتصاد زباله‌ای در روستاهای پیراشهری جنوب تهران. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۶. شماره چهارم. صص ۴۸-۷۲.
- افرخته، حسن، منافی آذر. رضا. والایی، محمد، (۱۳۹۵)، اثرات مکانی فضایی مهاجرت بازگشتی در شهرستان میاندوآب. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی. سال ۵. شماره ۱. صص ۸۳-۹۸.
- بابایی، محبوب، بصیری، مرتضی. بدراق‌نژاد، ایوب، (۱۳۹۸)، تحلیل جمعیت‌ذیری و روند تحولات اقتصادی-اجتماعی روستاهای پیراشهری در شهرستان ارومیه. توسعه فضاهای پیراشهری. سال اول. شماره اول. صص ۱۳۹-۱۵۰.
- بدری، سید علی، پورطاهری، مهدی، (۱۳۹۱)، مقدمه‌ای بر توسعه پایدار روستایی، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، چاپ اول. صفحات ۱۴۱-۱۴۵.
- پاپلی یزدی، محمدحسین، ابراهیمی، محمد امیر، (۱۳۹۱)، نظریه‌های توسعه روستایی. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). چاپ پنجم.
- پورطاهری، مهدی، سجاسی قیداری، حمداله. و صادقلو، طاهره، (۱۳۹۹)، سنجش و اولویت‌بندی اجتماعی در مناطق روستایی، با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده‌آل فازی (مطالعه موردی: دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خداآهنه. مجله پژوهش‌های روستایی شماره ۱، صص ۳۱-۱).
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۱)، تحلیل الگوهای روابط و مناسبات شهر و روستا در نواحی روستایی اطراف تهران. مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۳، صفحات ۷ و ۹۴-۸۱.
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۹۰)، برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران. انتشارات قومس، چاپ چهارم، صفحات ۱۰۳-۱۰۵.
- طالشی، مصطفی، عزیزپور، فرهاد. و دولتی، غلام، (۱۳۹۸)، تحلیل اثر جریان‌ات فضایی در تحولات کالبدی-فضایی روستاهای پیراشهری (مطالعه موردی: سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر کرج). فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۳۸. شماره ۱۶۶. صص ۷۹-۹۴.

- طبیبیان، منوچهر. (۱۳۷۸)، تعیین شاخص‌های پایداری و نماد آن در محیط زیست. مجله محیط‌شناسی، سال ۲۵، شماره ۲۴، زمستان، صفحات ۳-۴
- علی بابایی، مجتبی، جمعه‌پور، محمود، (۱۳۹۵)، فرایند و الگوی مهاجرت معکوس روستایی و عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی: دهستان حاجیلو-شهرستان کبودر آهنگ). سال ۵، شماره ۴، صص ۹۱-۱۰۵.
- قاسمی اردهایی، علی، ثوابی، حمیده، (۱۳۹۸)، انگیزه‌ها و اثرات مهاجرت برگشتی در تحولات و توسعه اقتصادی-اجتماعی روستاها (مطالعه موردی: شهرستان اهر). فصلنامه‌ی علمی فضای جغرافیایی. سال ۱۹، شماره‌ی ۶۷، صص ۱۹۹-۲۱۵.
- قاسمی، مریم، جوان، جعفر و صابری، زهرا، (۱۳۹۱)، تحلیلی بر علل شکل‌گیری مهاجرت معکوس در نواحی روستایی شهرستان بینالود. مطالعات جغرافیایی مناطق خشک. سال ۴، شماره ۱۶، صص ۱۵-۳۷
- گیدنز، آنتونی. مترجم: صبوری، منوچهر، (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی. تهران، نشرنی. صفحات ۱۳۶-۱۳۸
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۰)، روش تحقیق کیفی ضد روش ۲ مراحل و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی. تهران، انتشارات جامعه‌شناسان.
- محمودی نژاد، هادی، پورجعفر، محمدرضا و انصاری، محمود، (۱۳۸۶)، بررسی جایگاه برنامه‌ریزی توریسم در توسعه پایدار روستایی؛ فرصت‌ها و چالش‌ها. فصلنامه مسکن و محیط روستا، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، چاپ اول، تهران، صفحات ۵۶-۵۷
- مطیعی لنگرودی، حسن. (۱۳۸۲)، برنامه ریزی روستایی با تاکید بر ایران. مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، صفحات ۷۸-۷۹
- موزلی، مالکوم جی. مترجم: قدیری معصوم، مجتبی، (۱۳۸۸)، توسعه روستایی اصول و عملیات. انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، صفحات ۲۳-۲۵
- مومنی، احمد، جهانشیری، ماندانا و ترکاشوند، زهرا، (۱۴۰۰). عوامل موثر بر رشد مهاجرت معکوس در سکونتگاه‌های پیراشهری نجف‌آباد. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. سال ۳، شماره اول. صص ۱۸۳-۱۹۸.
- یاری، ارسطو. (۱۳۹۰)، سنجش و ارزیابی پایداری سکونتگاه‌های روستایی کلانشهر تهران. رساله دکتری، به راهنمایی سید علی بدری، صفحات ۴۲ - ۵۶
- Briquel, V., Collicard, J. J. (2015). **Diversity in the rural hinterlands of European cities**. In K. Hoggart (Ed).
- Caroline S., Archabault. (2013). **I'll be Home for Christmas: The role of International Massai Migrants in Rural Sustainable Community Development**. available on www.Mdpi.com/ journal/ Sustainability, pp. 3066-3067.
- Colantonio, A., Dixon, Tim. (2009). **Measuring Socially Sustainable**. Urban Regeneration in Europe Measuring Socially Sustainable Urban Regeneration in Europe, pp.1-129.
- Caruso, G. (2015). **Peri-Urbanisation: the situation in Europe**. A bibliographical note and survey of studies in the Netherlands, Belgium, Great Britain, Germany, Italy and the Nordic countries.
- Doane, D., MacGillivray. (2001). **Economic Sustainability The business of staying in business**. Report of Economic sustainability – the business of staying in business, pp. 1-52.
- Ford, T. (1999). **undersanding population growth in the peri urban region**. International Journal of population Geography, Intyopopul, geogr, p.297.
- Hass, H. D. (2008) . **Migration and development A theoretical Perspective**. International Migration Institute, University of Oxford, pp.1-60.
- Steiner, I. (2019). **Settlement or Mobility? Immigrants, Re- migration Decision-Making process in a High- Income Country setting**. Journal of International
- Iquinta, D., Descher, A. (2000). **Defining peri – urban understanding rural Linkages and**

- their connection to Institutional context.** Tenth world congress, IRSA, Rio, August.
- McGregor, D., Simon, D., Thompson, D. (2006). **The Peri- Urban Interface: Approaches to Sustainable Natural and Human Resource Use.** London: Earthscan.
  - Pezzey, J., Toman, M. (2002). **The Economic of Sustainability.** A Review of Journal Article", pp 1-36.
  - Power, A. (2002). **Sustainable communities and sustainable development a review of the sustainable communities plan available on:** www.sd-commission.gov.uk, p8.
  - Ratha D. Workers, R. (2003) **an Important and Stable Source of External Development Finance in Global Development Finance.** World Bank, PP 75-157.
  - Woods, M. (2011). **Rural geography (processes, reactions, and experiences of rural reform).** Teheran university.